INTERFAOL TA'LIM MUHITIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MUSTAQIL VA KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI

Soliyeva Yulduzxon Ma'rufjon qizi

Annotatsiya. Mazkur tezisda interfaol ta'lim muhitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish mexanizmlari yoritiladi. Ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlar, didaktik o'yinlar, hamkorlikdagi topshiriqlar va raqamli vositalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. O'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilishi, o'z fikrini erkin ifodalashi, yangicha g'oyalar yaratishi hamda ijodiy yondashuvini shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali usullar tavsiflanadi. Shuningdek, o'qituvchining yo'naltiruvchi roli va interfaol metodlarning ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: interfaol ta'lim, boshlang'ich ta'lim, mustaqil fikrlash, kreativ fikrlash, ijodkorlik, innovatsion metodlar, muammoli ta'lim, didaktik o'yinlar, hamkorlik, pedagogik mexanizmlar.

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarga tayyor bilimlarni yetkazish bilan cheklanib qolmasdan, ularning mustaqil fikrlashi, muammolarga yechim topishi, yangicha g'oyalar ishlab chiqishi va o'z qarashlarini erkin ifodalash qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning intellektual salohiyati, bilishga bo'lgan qiziqishi va ijodiy tafakkuri shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Shu sababli boshlang'ich sinflarda interfaol ta'lim muhitini tashkil etish, o'quvchilarning bilish faolligini oshirish va ularni mustaqil izlanishga yo'naltirish dolzarb pedagogik masalalardan biridir.

An'anaviy ta'limda ayrim hollarda o'quvchi ko'proq tinglovchi va tayyor ma'lumotlarni o'zlashtiruvchi sifatida namoyon bo'ladi. Interfaol ta'limda esa u o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Bunda savol berish, fikr almashish, tajriba o'tkazish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va muqobil yechimlarni taklif etish imkoniyatlari kengayadi. Natijada o'quvchilarda nafaqat bilim, balki o'z fikrini asoslash, boshqalarning qarashlarini hurmat qilish va yangi vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari ham shakllanadi[4].

Mazkur tezisning maqsadi interfaol ta'lim muhitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil va kreativ fikrlashini rivojlantiruvchi pedagogik mexanizmlarni yoritish hamda ularni amaliy misollar orqali tushuntirishdan iborat.

Mustaqil fikrlash — o'quvchining muayyan masala yuzasidan mavjud bilimlariga tayanib, ma'lumotlarni tahlil qilishi, xulosa chiqarishi va o'z qarashini shakllantirish qobiliyatidir. Kreativ fikrlash esa muammoga noodatiy yondashish, yangi g'oyalarni ilgari surish va bir vaziyat uchun bir nechta yechim topish bilan tavsiflanadi. Ushbu ikki qobiliyat o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ularning rivojlanishi bolaning o'quv faoliyatidagi faolligini oshiradi[3].

Masalan, matematika darsida o'qituvchi o'quvchilarga 12 sonini qanday usullar bilan hosil qilish mumkinligini so'rashi mumkin. O'quvchilar 6+6, 8+4, 10+2, 3×4 kabi variantlarni taklif qiladilar. Ushbu topshiriq bir tomondan matematik bilimlarni mustahkamlasa, ikkinchi tomondan bir masalaga turli yo'llar bilan yondashish imkonini beradi. O'quvchi javobni shunchaki takrorlamaydi, balki o'z yechimini izlaydi va tushuntiradi[1].

Kreativ fikrlashni rivojlantirishda xato qilishga bo'lgan munosabat ham muhimdir. Agar o'quvchi noto'g'ri javob bergani uchun tanqid qilinishdan qo'rqsa, u o'z fikrini bildirishdan tiyilishi mumkin. Shu

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

bois o‘qituvchi xatoni o‘rganish va yangi xulosaga kelish imkoniyati sifatida ko‘rsatishi lozim. Bunday yondashuv o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi[2].

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil va kreativ fikrlashini rivojlantirish bir-birini to‘ldiruvchi pedagogik mexanizmlar asosida tashkil etiladi.

Birinchi mexanizm — muammoli vaziyat yaratish. O‘qituvchi o‘quvchilarga tayyor xulosani bermasdan, ularni savol va muammolar orqali izlanishga undaydi. Masalan, tabiatshunoslik darsida «Agar o‘simlikka bir hafta davomida suv berilmasa, qanday o‘zgarishlar yuz beradi?» degan savol beriladi. O‘quvchilar o‘z taxminlarini bildiradilar, sabablarni tushuntiradilar va imkoniyat bo‘lsa, tajriba orqali fikrlarini tekshiradilar. Bu jarayon kuzatish, taxmin qilish, dalillash va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ikkinchi mexanizm — hamkorlikda o‘qitish. Kichik guruhlarda ishlash o‘quvchilarga o‘z fikrlarini boshqalar bilan taqqoslash, turli qarashlarni tinglash va umumiy qarorga kelishni o‘rgatadi. Masalan, ona tili darsida guruhlarga «Kuz fasli» mavzusida kichik hikoya yaratish topshiriladi. Bir o‘quvchi voqealar ketma-ketligini belgilaydi, ikkinchisi tasviriy so‘zlarni tanlaydi, uchinchisi hikoyani davom ettiradi, to‘rtinchisi esa matnni tahrir qiladi. Natijada o‘quvchilar jamoaviy ijodkorlik bilan birga mas’uliyat va muloqot ko‘nikmalarini ham egallaydilar.

Uchinchi mexanizm — didaktik o‘yinlardan foydalanish. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun o‘yin tabiiy qiziqish uyg‘otuvchi faoliyat bo‘lgani sababli, u orqali murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli shaklda o‘zlashtirish mumkin. Masalan, «Agar men ixtirochi bo‘lsam» o‘yinida o‘quvchilarga kundalik hayotdagi bir muammoni hal qiladigan yangi buyum o‘ylab topish taklif etiladi. Ular o‘z ixtirolarining nomi, vazifasi va ishlash tamoyilini tushuntiradilar. Bunday faoliyat tasavvur, mantiqiy fikrlash va yangilik yaratishga intilishni rag‘batlantiradi.

To‘rtinchi mexanizm — ochiq savollar va ijodiy topshiriqlar. Bitta tayyor javobni talab qiluvchi savollardan farqli ravishda, ochiq savollar turli fikrlar va yechimlarni yuzaga chiqaradi. Masalan, «Suvni tejash uchun nimalar qilish mumkin?» savoliga o‘quvchilar jo‘mrakni ochiq qoldirmaslik, yomg‘ir suvini yig‘ish, o‘simliklarni me’yorida sug‘orish kabi takliflarni bildirishi mumkin. O‘qituvchi har bir taklifni muhokama qilish orqali o‘quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi.

Beshinchi mexanizm — raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish. Interaktiv taqdimotlar, elektron testlar, virtual tajribalar va ta’limiy dasturlar o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirishi mumkin. Masalan, matematika darsida geometrik shakllarni ekranda birlashtirish orqali yangi shakl hosil qilish topshirig‘i beriladi. O‘quvchi shakllarni turli usullarda joylashtirib, natijalarni taqqoslaydi. Biroq raqamli vositalar o‘qituvchining bevosita pedagogik rahbarligini almashtirmasligi, balki ta’lim maqsadlariga xizmat qilishi kerak.

Mustaqil va kreativ fikrlashni rivojlantirishda darsning barcha bosqichlarini o‘zaro bog‘liq holda tashkil etish muhimdir. Dars avvalida muammoli savol yoki qiziqarli vaziyat taqdim etiladi. Keyingi bosqichda o‘quvchilar yakka tartibda yoki guruhlarda o‘z fikrlarini shakllantiradilar. So‘ngra takliflar muhokama qilinadi, yechimlar taqqoslanadi va umumiy xulosa chiqariladi. Yakunda o‘quvchilar o‘z faoliyatini baholaydilar[5].

Masalan, «Chiqindilarni qayta ishlash» mavzusidagi darsda o‘quvchilarga qog‘oz, plastik idish va karton qutilardan foydalanib, foydali buyum yaratish vazifasi berilishi mumkin. O‘quvchilar dastlab buyum loyihasini chizadilar, kerakli materiallarni tanlaydilar va ish jarayonini rejalashtiradilar. Keyin o‘z mahsulotlarini tayyorlab, uning qanday foyda keltirishini tushuntiradilar. Ushbu topshiriq ekologik tarbiya, rejalashtirish, muammoni hal qilish va ijodiy yondashuvni birlashtiradi.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.

O‘quvchilarning rivojlanishini baholashda faqat yakuniy javobga e’tibor qaratish yetarli emas. Ularning savol berishi, mustaqil taklif bildirishi, dalillar keltirishi, muqobil yechimlarni izlashi va guruh ishida qatnashishi ham hisobga olinishi zarur. Masalan, o‘qituvchi quyidagi mezonlardan foydalanishi mumkin: mustaqil g‘oya bildirish, fikrni asoslash, bir nechta yechim taklif qilish, boshqalarning fikrini tinglash va o‘z xulosasini chiqarish[6].

Bunda o‘quvchilarni o‘zaro taqqoslashdan ko‘ra, har bir bolaning individual rivojlanishini kuzatish maqsadga muvofiq. Chunki ayrim o‘quvchilar fikrini tez ifodalasa, boshqalari uzoqroq o‘ylab, puxta xulosaga kelishi mumkin. O‘qituvchi topshiriqlarni o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, bilim darajasi va individual ehtiyojlariga moslashtirishi lozim.

Interfaol muhitni tashkil etishda ayrim qiyinchiliklar ham uchraydi. Jumladan, dars vaqtining cheklanganligi, guruhdagi faollikning teng taqsimlanmasligi va ba’zi o‘quvchilarning tortinchoqligi kutilgan natijaga erishishni qiyinlashtirishi mumkin. Bunday vaziyatlarda rollarni taqsimlash, kichik guruhlardan foydalanish, topshiriqlarni bosqichlarga ajratish va rag‘batlantiruvchi fikr-mulohaza berish foydali hisoblanadi[4].

Xulosa qilib aytganda, interfaol ta’lim muhiti boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil va kreativ fikrlashini rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyatlarni yaratadi. Muammoli vaziyatlar, hamkorlikdagi topshiriqlar, didaktik o‘yinlar, ochiq savollar va raqamli vositalar o‘quvchilarning izlanish, tahlil qilish, yangicha g‘oyalar yaratish hamda o‘z qarashlarini asoslash qobiliyatlarini qo‘llab-quvvatlaydi.

Mazkur mexanizmlarning samaradorligi o‘qituvchining darsni maqsadli rejalashtirishi, har bir o‘quvchiga fikr bildirish imkonini berishi va ijodiy tashabbusni rag‘batlantirishiga bog‘liq. Shuning uchun boshlang‘ich ta’limda o‘quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki bilimlarni faol izlovchi va yaratuvchi subyekt sifatida shakllantirishga alohida e’tibor qaratish zarur. Bunday yondashuv kelajakda mustaqil qaror qabul qiladigan, yangilikka intiladigan va muammolarga ijodiy yechim topa oladigan shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2026. — 160 b.
2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. — Toshkent: Fan, 2026. — 261 b.
3. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Iste’dod, 2021. — 184 b.
4. Sayidahmedov N.S. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Moliya, 2018. — 172 b.
5. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Qarshi: Nasaf, 2020. — 144 b.
6. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019. — 190 b.

© 2026 London International Monthly Conference on Multidisciplinary Research and Innovation. All Rights Reserved.